

19.YY'DAN 20.YY'A Geçiş Sürecinde Ankara

Konuřmacı: Ömer Türkođlu

Kuvayi Milliye Haftası nedeniyle Atılım Üniversitesi Rektörlüğü Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanlığı tarafından 14.10.2009 tarihinde düzenlenen “konferans metnidir.

1962 yılında doğan Sayın Ömer Türkođlu Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü mezunudur. 1985–2005 yılları arasında Çankaya belediyesinde çalışan Sayın Türkođlu 2005 Ekim'inden bu yana Çağdaş Sanatlar Merkezi'nde Yöneticilik yapmaktadır. Tesev'in Devlet Ekseni Otoriterlik Araştırma projesini Doç. Dr Suavi Aydın'la birlikte tamamlayan Ömer Türkođlu Prof. Dr. Evangelia Balta ve Prof. Suavi Aydın'la Ürgüp Kayakapı Mahaltesinde Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde yaşantı biçimleri projesinde, Milli Kütüphane adına yapılan Cumhuriyet dönemi makaleler bibliyografyası projesinde editör olarak görev yapmıştır. Kent ve kurum tarihleriyle Türkiye'de yerel yönetimlerin merkez taşra ilişkilerinin tarihsel süreçleri konusunda çeşitli araştırmalar yapan Ömer Türkođlu'nun yayınlanan Bir zamanlar Çankırı, Kastamonu Vilayeti Salnamelerinde Çankırı Sancağı, Çankırı İl Yıllığı, Çankırı 1891–1892 isimli kitapları dışında Kudret Emirođlu, Ahmet Yüksel ve Ethem Coşkun ile birlikte Anakara Vilayeti Salnamesi Bülent Varlık ve Kudret Emirođlu ile birlikte Adana Sanayi Tarihi, Suavi Aydın ve Kudret Emirođlu, Ergi Özsoy ile birlikte Küçük Asya'nın Bin Yüzü Ankara kitapları bulunmaktadır. İyi derecede Osmanlıca bilen Sayın Türkođlu'nun Osmanlıca'dan Türkçe'ye gerek transkripsiyon ve gerekse sadeleştirme olarak elyazması arşiv belgeleri ve matbu metin olarak çok sayıda çevirisi vardır. Sayın Ömer Türkođlu'nun Yerel Yönetimlerin Tarihi, Kent Tarihi, Kurum Tarihi, Göçler, Meskun Mahal Geçirdiđi Değişiklikler, gibi tarihsel konulara edebiyat ve fotoğraf sanatına ilgisi bulunmaktadır.

Bugün ben size Ankara'yı anlatacağım Ankara'nın 19.yy.nı anlatacağım. Aslına bakarsanız Ankara'nın 19.yy.lı gerek Ankaralı hemşerilerimizin gerek bireylerin fertlerin hafızasında artık kaybolmuş bir yüzyıldır. Biz genellikle Ankara'yı Atatürkümüzün Ankara'ya gelişiyle ve Cumhuriyetin başkenti oluşuyla birlikte gündeme taşımaya severiz. Fakat bunun öncesinde 19.yy'da Ankara'nın geçirdiği zaman dilimi içerisinde gerek Ankaralıların yaşadıkları gerekse Anadolu'da bir kent olarak Ankara'nın yaşadıkları hakikaten hem bir tarih laboratuvarı gibidir; hem de şehrimizin bugününe ışık tutacak örnek olaylarla doludur. Bugünkü konuşmamda ben size bilhassa bu örnek olaylardan yola çıkarak kentimizin bir betimlemesini yapmayı düşünüyorum. 19.yy'a başlamadan evvel bir iki cümleyle de olsa 18.yy. sonlarından bahsetmek isterim 18.yy. sonlarında Ankara İç Anadolu'nun ortasında bulunan bu kent adeta çevresindeki kentlerin içinde parlayan bir yıldız gibiydi. Bunun başlıca sebebi Ankara'nın tiftik keçisi ticareti ve soft üretimi konusunda başat bir şehir olmasıydı. Tiftik keçilerinin dünya üzerinde belli bir döneme kadar sadece Ankara'da yetiştirilebiliyor olması bu hayvandan elde edilen ürünün sadece Osmanlı coğrafyasında değil, dünya genelinde değerli bir hale getiriyordu. Dolayısıyla aynı yıllarda gerek Ankara gerekse Ankara'da bulunan insanlar, yaşayan insanlar esnafı, devlet görevlisi hatta köylüleri bile tiftik keçisi ve ondan üretilen soft sayesinde oldukça ihya olmuş durumdaydılar.

Bu süreçte ilginç bir olay örneğin Akdeniz Havzasındaki ticarete önemli yeri bulunan Venedikliler Ankara'da bir koloni kurmuşlardı. Sırf bu tiftik keçisi ticaretini yapmak burada bir çeşit acentelik hizmeti yürütmek için Ankara'da bir mahalle kurmuşlardı ve burada oturuyorlardı. Venediklilerin oturdukları mahalle tarihsel belgelerde yazılan mahalleydi sırf bu örnek dahi Ankara'nın İç Anadolu platosundaki diğer kentlerden ayırt edici özelliğini göstermeye sanırım kafidir. 18.yy. böyle bittikten sonra Ankara'nın denilebilir ki bir anlamda en uzun yüzyılı bir anlamda da bakış açısına göre değişir en kısa yüzyıldır. 19.yy'da Ankara

için sevindirici şeyler anlatmak pek mümkün değil. Birincisi, biraz önce değindiğim tiftik ticareti birtakım yapancılara bu tiftik keçilerini Osmanlı İmparatorluğu dışına çıkarıp besleme çalışmaları bilhassa Fransızların Fransa'ya götürmeleri orada maalesef besleyememeleri, büyütememeleri, yetiştirememeleri daha sonra bazı Amerikalıların bunu alıp güney Afrika'da beslemede başarılı olmalarıyla birlikte Ankara tedrici olarak yavaş yavaş tiftik keçisinden kazandığı bu prestijini kaybetmeye başladı. Zira bu önemli gelir maddesi Ankara coğrafyasının dışında alakasız bir yer, örneğin Güney Afrika'da daha ilerleyen zamanlarda Avustralya'da ABD Güney kesimlerinde artık tiftik keçisi üretilir hale gelmiştir. Her ne kadar ismi değişirse de Angora diye anılsa da maalesef böyle değerli bir hazineyi biz elimizden kaçırmıştık bunun tabii Ankara toplumuna gözle görülür çok ciddi maddi etkileri oldu. Yavaş yavaş artık tiftik ticareti azaldı. İnsanlar yapmış oldukları mesleklerden artık para kazanamaz hale geldiler. Ne var ki bu yine de devam ediyordu.

Biliyorsunuz 19.yy aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nda hızlı bir gelişim ve değişim sürecidir. 1839 tarihli Tanzimat fermanı 1856 tarihli Islahat Fermanı, arkasından 1864'te yapılan vilayet kararnamesi arazi kanunnamesi bu kanunnamelere bağlı olarak yürürlüğe konulan birtakım yasal düzenlemeler hem Osmanlı bürokrasisinin Osmanlı yönetim makinesini reformenize etmeyi amaçlıyordu, hem de Osmanlı toplumunda birtakım iyileştirmeleri öngörüyordu. Bunların içerisinde takdir ederseniz vergi toplanması düzenlenmesine varıncaya kadar hatta taşrada modern yeni birlikler oluşturulmasına kadar bir dolu uygulamalar vardı. Her ne kadar Tanzimat dönemi yabancı devletler tarafından olumlu bir adım olarak tanımlansa da Anadolu'da bazı insanlar Tanzimat'ın getirdiği birtakım uygulamalara itiraz edebiliyorlardı. Buna Ankara'dan bir örnek vereyim; örneğin Ankara'da Bala ayanı yani o bölgenin yerel gücü sayılabilecek Bala ayanında Yağcıoğlu isimli bir şahıs Tanzimat uygulamalarının bilhassa vergiyle ilgili olan bölümünden hiç hoşnut kalmadığı için doğru dürüst belki ödeyemiyordu çevresindeki fakir ve cahil köylüleri yanına alarak Ankara üzerine yürümeyi denemişti Ankara'da hükümeti ele geçirmek gibi bir amacı vardı. Ne var ki tabii ki muhatap olamadı; köylüler ikna edildi köylerine döndüler Yağcıoğlu'da tutuldu bırakılmadı. İşte böyle Tanzimatın getirdiği birtakım uygulamalara Ankaralılar da adapte olmaya çalışırken bilhassa biraz evvel değindiğim vilayet kanunu uygulaması gereğince idari yapı yeniden Ankara'da oluşturulmaya başlandı, II. Mahmut dönemindeki ilk yapılanma Ankara sancağı ki sancak dediğimiz zaman geniş bir arazi dilimini arazi parçasını aklımıza getirmek zorundayız. Ankara sancağı Ayaş, Murtazabad, Arapsun, Büyük Küçük Haymana, Şorva, Çubukabat, Yabanabad gibi ilçe ve nahiyelerden oluşuyordu. Bu II. Mahmut döneminden sonra 20.yy'a yaklaştığımız zaman 1890'larda Ankara'nın idari taksimatına baktığımız zaman genel bazı ilçeler yerinde durmakla birlikte bazı ilçelerin Ankara Vilayeti kapsamından çıkarıldığını bunun yerine farklı kazaların Ankara vilayetine dahil olduğunu görmekteyiz. Ayaş, Gündül nahiyesi ona bağlıydı Beypazarı Karaşar nahiyesi bağlıydı, Nallıhan, bugün Eskişehir'e bağlı Mihaliççık, Sivrihisar hep Ankara'ya bağlıydılar.

Haymana, Bala, Kalecik, Kalecik'in belli bir bölümü de ona bağlıydı. Eski adı Konur olan Sulakyurt ve Çubukabat, Yabanabad tahmin edebileceğiniz gibi Çubukabat, Yabanabad da bugünkü Kızılcahamam ilçemiz oluyor. Buralarla birlikte Ankara'ya bağlıydı; mülkü taksimat, mülkü idare bu şekildeydi.

Kentin içine baktığımız zaman yani Ankara kentinin içine baktığımız zaman 1830'larda Ankara'da toplam 107 tane mahallenin olduğunu görüyoruz. Bu sayı size büyük gelebilir yani ufacak bir kente 107 mahalle nasıl olabilir diye düşünebilirsiniz. Orada belki şunu hatırlatmamda fayda var. Osmanlı ve İslam toplumunda mahalle kavramı bir caminin etrafında kümelenen evlerle özetlenebilir, yani bir caminin etrafında kümelenen evlerden oluşan küçük yerleşim birimi gariban bir mahalledir. Ankara'nın 19.yy haritasına da genel olarak baktığımızda hakikaten bir caminin etrafına toplanmış mahallelerin olduğu her mahallede 15, 20 tane 30 tane evin olduğunu kolaylıkla görebiliyoruz. Bu 107 mahallenin 57'si tamamen müslüman nüfusla doluydu. 27 tanesi gayri Müslim, 23 tanesi de karışıktı. Bu karışık mahalledeki nüfusun içerisinde müslümanlar vardı, gayri Müslim unsurlar vardı, fakat

güzel olan bir şey var dönemin şeri sicillerine baktığımız zaman bunların içinde hiçbir niza hiçbir huzursuzluk, hiçbir olumsuzluk veya kendi aidiyetlerine dayalı herhangi bir kavganın çıktığını görmüyoruz. Ankara bu anlamda gerçekten dikkate değer bir kenttir yani bir arada yaşamının bilincini daha 19.yy'dan atabilmiş bir şehirdir. Aynı yıllarda iletişim ve ulaşım ile ilgili bir iki şey söylemek isterim. İç Anadolu'da özellikle 17. 18. yy'larda hatta 19.yy'larda eşya taşımacılığı bilindiği gibi kervanlarla yapıldı, daha ziyade Anadolu'nun iç kısımlarından bahsediyorum. Bu kervanlar genellikle 200, 300 deveden oluşan kervanlar. Bir yerleşim merkezinden diğer yerleşim merkezine zahire olmak üzere temel ihtiyaç maddelerini taşıyan bir taşımacılık sistemine dahildiler. Ankara'ya demiryolunun gelmesiyle birlikte 1892'dir Ankara'ya demiryolunun gelmesi bu taşımacılık artık yavaş yavaş tedrici olarak kervanlardan ayrılarak demiryolu ağırlıklı olmaya başladı. Keza iletişime de baktığımız zaman Osmanlı'da telgrafın Osmanlı coğrafyasına yayılmasıyla birlikte Ankara'nın da bundan gerektiği şekilde nasiplendiğini görüyoruz. Hatta bu öyle bir nasiplenme ki eldeki eski telgraf istatistiklerine baktığımız zaman diğer illerde bu kadar göze batmayan bir şey Ankaralıların bu iletişim aracını yani telgrafı ki o dönemin en iyi iletişim aracı telgrafı gereği gibi kullandıklarını gereğinden çok fazla kullandıklarını görüyoruz. Yani müthiş bir iletişim düşkünü Ankaralı profili olduğunu söylemek sanırım abartı olmaz.

ANKARA GARI: Demiryolu Ankaralılar için çok önemli bir ulaşım aracıydı. Daha demiryolu Ankara'ya gelmeden evvel Haydarpaşa İzmit hattı açıldığı zaman bile Ankara'dan yükselen sesler eşrafın sesi, tüccarın sesi Ankaralı bürokratin sesi aydının sesi –Ankara'da aydın da vardı tabii entelektüel de vardı 19.yy'da– bunların sesi Ankara'ya biran evvel trenin gelmesi şeklindekiydi. Adeta diyebiliriz ki Ankaralı'da trenin Ankara'ya gelmesi konusunda bir yerel bilinç gelişmişti. Bu öyle bir bilinçti ki tıpkı bazı inançlı insanların Mesih'i beklemesi gibi Ankaralılar da treni bekliyorlardı. Tren gelince her şeyin düzeleceğini daha bir mağrur hale geleceklerini tıpkı o 18.yy'da ulaştıkları servet ve refah seviyesine yeniden kavuşacaklarını düşünüyorlardı. Bu bilinç köylüsüne varıncaya kadar herkeste vardı nitekim bazı köy muhtarları aynı dönemde tren artık İzmit'ten de Eskişehir'e ulaştığı zaman biran evvel Ankara'ya ulaşması için muhtarlar imza toplayıp hiçbir ücret talep etmeden kendi köylülerinin bu demiryolu inşaatında çalışacaklarını eğer sorun işçiden kaynaklanıyor ise bu işçi açığını köylülerle giderebileceklerini dönemin valisine ifade etmişlerdir. Bu gerçekten çok enteresandır çünkü gerek trenin Haydarpaşa'dan geliş sürecinde gerekse Ankara'dan devamla Kayseri, Sivas vs. takip etme sürecinde herhangi bir ilde görmediğimiz bir davranış tarzıdır Ankaralıların demiryoluna verdiği önem. Peki, bu önem nereden kaynaklanıyor: Ankara'da 19.yy boyunca hatırı sayılır üç tane büyük kıtlık ve kuraklık patlak verdi, bu kuraklık ve kıtlıklar bir senelik iki senelik bir süreç değildi. Her biri en az sekiz on yıl süren çok ciddi süren kuraklıklardı. Öyle ki gerek Ankara'da bulunan konsolosların raporlarında, gerekse İstanbul'daki Osmanlı arşivlerimizde kıtlığı anlatan yazışmaları okuduğumuz zaman hakikaten bunun ne kadar can acıtıcı bir şey olduğunu görüyoruz ki zaten Ankaralının dilinde de kuraklık denildiği zaman hep birlikte söyledikleri bir şey vardır; 'ateşi samansız kuraklık' derler. Gerçekten bu herkesi yakan kurutan kuraklık olarak bilinir. Bu kuraklıkta mesela arşivlere baktığımız zaman anneleri babaları açlıktan ölmüş çocukların mezarlıklara sığındıklarını yazıyor devlet görevlisi yazıyor bunu. Yalan olması durumuna hiç prim veremeyiz çünkü bir devlet görevlisi bunu yazıyor. İyi bir şey yazsaydı bunu düşünebilirdik burada büyük bir çaresizlik içinde annelerinin babalarının öldüğünü çocukların duvar kenarındaki mezarlarına sığındıklarını mezar taşları kenarlarına sığındıkları ve bunların beslenmeye çalışıldıklarını söylüyor. Yoldan geçen sokaklara düşmüş ufak tefek tohum tanelerinin toplatılmaya çalışıldığı ve bunlarla beslenilmeye çalışıldığı ifade ediliyor.

Tüm bunları niçin anlatıyorum şunun için anlatıyorum; yani hakikaten 19.yy boyunca 25'er 30'ar yıl arayla Ankara'yı vuran 3 tane kuraklık ve bu kuraklıkta Anadolu'nun değişik yerlerinden gelmesi gereken tohumluk buğdayın ekmeçlik buğdayın zamanında yetişememesi keza ürettikleri bazı ürünleri zamanında dış piyasaya sürememeleri bunun da yegane sebebinin ulaşımsızlık olması Ankara'da bir demiryolu bilinci geliştirmiştir. Bu Ankaralı için özellikle trenin Ankara'ya ulaşması son derece önemliydi. Tren 1892'de

Ankara'ya geldi. İstanbul Ankara arası tren yolculuğu tren seferlerine başladığı zaman iki gün sürüyordu. Şimdiki hızlı trenle arasındaki farkı kıyaslamanız için bunu söylüyorum. Yani İstanbul Haydarpaşa'dan kalkan bir tren iki günde Ankara'ya gelebiliyordu, bir gece Eskişehir'de konaklamak mecburiyetindeydi. O dönemde Ankaralının treni nasıl algıladığının çok hoş bir şekilde ifade eden küçük bir metin var izin verirseniz ben bu metni sizinle paylaşmak istiyorum. Metni yazan Ahmet Üçok isimli Çankırlı bir tarihçi, trenin Ankara'ya geldiği gün, gün-gün günlüğüne notlar düşmüş Ankara intibalarını bu notlara yazmış. Maalesef bu notlar yayınlanmış değildir. Ama çeşitli kitaplarda alıntılar şeklinde vardır. 1892 yılındaki günlüğüne bakıyorum ve yazıyor:

“Bugün kuyulu kahvede kulak misafiri olduğum bir muhavere konuşmayı naklediyorum. – Ali Dayı duydun mu? Keloğlan: Ne var ne olmuş? –Ne olacak Ali Dayı bir ay sonra şimendifer gelecekmiş, Vali Paşa emretmiş iki haftaya kadar duvarlar tekmiil beyaza boyansın diye yarın tellal çıkarılacakmış. –Kıyamet alameti görmüyon mu balık pazarındaki gavur evleri hep beyaza boyanmış bizim duvarlarımızı da boyadılar. Çatılardan leylek yuvalarını da yıktırılar eşekleri de kaldırırlar bunlar. Bir ay sonra; bir aylık mesai neticesinde toprak duvarlar pudralanmış fakat terden pudrası akmış yosmalara döndü. Bugün Ankara gazetesi üç gün sonra şimendiferin geleceğini istasyonun resmi küşatı yapılacağını ahalinin istasyonda hazır bulunmasının lazım geldiğini ilan etti. Trenin Ankara'ya geliş günü aynı zamanda istasyonun da açılış günü, baktım küçük, kadın erkek tekmiil ahali akın akın istasyona gidiyordu hepsinin elinde birer demet ot vardı, filhakika bu gibi merasime haz ve zuhur alameti olarak çiçek götürüldüğü malumdur, lakin böyle ot götürmek de ne demek merak ettim. Diyebilirim ki ahalinim %80'inden sordum. Hepsi söz birliği etmişçesine şu cevabı verdiler: Taa İstanbul'dan Ankara'ya kadar şimendiferi getiren sürücü beygirleri tabii açtır onlara yedireceğiz.”

Yani biraz evvel söyledim Ankaralının bilincinde bir tren ulaşım nakliyat bilinci gelişmiş dedim ama trene de ne kadar yabancı olduklarını bu küçük anekdot bize sanırım oldukça iyi anlatıyor. Bu arada şunu da söylemek gerekiyor tren Ankara'ya geldi ne oldu? Hakikaten trenin Ankara'ya gelmesi onu takip eden yıllarda beş on yıllık süreç içerisinde Ankara'da iktisadi bakımdan ticari bakımdan çok ciddi bir hareketlenme meydana geldi. Artık Ankaralı sorunsuzca üretmiş olduğu ürünleri dış piyasaya sürebiliyordu. Örneğin İstanbul'a gönderebiliyordu. Bunların içerisinde zahire olduğu gibi o dönemde Anadolu'nun en büyük ikinci armut üreticisi olması sıfatıyla Ankara'nın armutları da artık dış pazara gönül rahatlığıyla pazarlanıyordu. Bu geçici de olsa bir rahatlama ferahlama dönemi yarattı. Yalnız trenin Ankara'ya gelmesiyle birlikte Ankara'da arazi ve konut fiyatları da ciddi bir şekilde artmaya başladı. Ben Ankara kent içinden bahsetmeyeceğim ama bir kaynağa göre istasyon ve civarındaki arazilerin bedeli bir yıl içerisinde yüzde bin artmıştı. Buna rağmen müşteri bulmakta da hiç zorlanmıyorlardı.

İLK GAZETE: Ankara'da birazda eğitim, kültür, sosyal faaliyetler, gazetecilik ile ilgili bir şeyler söylemek isterim 1869'dan sonra Osmanlı coğrafyasındaki vilayetlerin hepsinde birer vilayet matbaası kurmuştur. Bu vilayet matbaaları gazete çıkarmaya başlamışlardır. Ankara'da da ilk gazetenin çıkışı 1871–1872'ye tekabül etmektedir. Aslında bu vilayet gazeteleri tarih araştırmaları için özellikle kent tarihi bölge tarihi araştırmaları için çok önemli kaynaktır. O kente dair bilgiler ilanlar kaynaklar o kentle ilgili birtakım uygulamalar mikro tarzda yapılan çalışmalar hepsini bu vilayet gazetelerinde bulabilmek mümkündür. Ankara gazetesine baktığımız zaman Ankara gazetesinde de hakikaten Ankara'nın tarihine ilişkin çok değişik bilgiler bulunmakla birlikte koleksiyonun belli bir bölümünü incelediğimiz zaman ilk başlarda gazetenin doğrusu itiraf etmek gerekir çok sevimsiz bir gazete olduğunu zira İstanbul'dan gelen birtakım kararnamele birtakım tahinleri terfileri sadece yayımladığını görüyoruz. Tipik bir resmi gazete gibi fakat daha sonra Servet Efendi isimli birisi asıl ismi Petraki'dir. Ankaralı Katolik Ermeni'dir kendisi; bunun gazete müdürlüğüne başlamasıyla birlikte tabii burada Tanzimat döneminin Ankara'da görev yapmış iki büyük paşayı da burayı zikretmek isterim hepsi önemli ama Sırrı Paşa ve Abidin Paşa'yı zikretmek isterim ikisi de gerçekten modernleşme uygulamalara Ankara'da imza atmışlardır. Bu valilerin de söz

konusu Servet Bey'in de önünü açmalarıyla birlikte Ankara gazetesi birden çok hoş bir hale girmeye başladı. Bu resmi karamsar yüzü yoktu; çiftçilerin anlayabileceği dilde çiftçilere öğüt bilgileri yer alıyordu esnaflara keza aynı şekilde bilgiler yer alıyordu. Hepsinden önemlisi şehirde yaşayan insanların şehirde yaşarken nasıl davranmaları gerektiği tavsiyeler yayınlanıyordu. Sokaklara çöp atılmaması, gerektiği, dükkanın önüne mal koymamaları gerektiği bu gazete büyük bir açık kalplilikle yazıyor hatta bunun da ilerisine giderek örneğin belediyeyi eleştirebiliyordu. Tüm bunlara baktığımız zaman gazetenin özellikle Abidin Paşa döneminde gazete müdürü olan Servet Bey döneminde bir iletişim aracı olarak işlevini elinden geldiği kadar yerine getirdiğini söyleyebiliriz.

EĞİTİM-ÖĞRETİM: Tanzimat'ta bir dizi eğitim reformları yapılmadan önce biliyorsunuz medreseler vardı Anadolu kentlerinde hatta kasabalarında eğitim genellikle bu medreselerde verilirdi. Ankara'da da diğer yerlerde olduğu gibi muhtelif medreseler vardı. Benim tespit edebildiğim 19.yy sonlarında yani 1890'larda vilayet genelindeki bu vilayetin içine Çorum'u da katıyoruz, Kırşehir'in bugün taksimata dönük bir kısmını katıyoruz. Kayseri'nin tamamını katıyoruz, Ankara'yı, Mihaliççık ve Sivri hisarı katıyoruz. Yaklaşık 58 medrese vardı. Ankara kent merkezinde ise 21 tane medrese vardı. Bu medreseler biraz evvel söylediğim gibi eski usulde eğitim veren medreselerdir. Fakat daha sonra eğitimde yenileşme çabalarıyla birlikte Ankara'da ciddi olarak Sırrı Paşa ve Abidin Paşa döneminde hızlı bir okul açma mücadelesi başladı; hatta öyle bir mücadele ki bu 1907 yılına geldiğimizde 20.yy. ilk başları meşrutiyetin ilk başları.

Cumhuriyet'in ilanından 1 yıl önce Ankara'ya baktığımız zaman bir Mülki mektep, bir Sanayi mektebi, iki tane öğretmen mektebi yani öğretmen yetiştiren okul ki bunun bir tanesi de sırf bayan öğretmen yetiştiren okuldu ve işte bir tane Mekteb-İ Hamidi, İktidai mektep ve 65 tane ilkokul vardı yani sübyan mektebi vardı. Bunun yanı sıra şehir içinde yaşayan azınlıkların da kendi cemaatlerinde uygun toplam sekiz tane okulları vardı. Bu okullar da kendi eğitimlerini kendileri veriyorlardı. Bunlardan bahsedince bir parça da nüfusla ilgili bir şeyler söyleyeyim sizlere. Osmanlı dönemi Ankara'sına baktığımız zaman Ankara'da yaşayan insanların büyük bir çoğunluğu Müslüman ve Türk olmalarına rağmen azınlık olarak en büyük azınlığın Katolik Ermeniler olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu çok ilginçtir Anadolu'nun başka hiçbir yerinde Ankara'daki Katolik Ermeniler o derece Türklerle büyük bir dostluk içinde yaşıyorlardı ki kiliselerinde duaları Türkçeydi hiçbiri Ermeni lisanıyla dua etmezdi. Evlerinde belki özel günlerde kendi aralarında bir iki kelime kendi aralarında konuşurlardı bütün her şeyleri konuştukları Türkçe üzerine kuruluydu. Hatta bunu o dönemde Ankara'ya gelmiş birkaç tane gezginin gözlemlediklerini ve daha sonra yazmış oldukları seyahatnamede yazmış oldukları özellikle buna vurgu yaptıklarını görüyoruz. Ankara'daki Ermenilerin hemen hemen hepsinin Ermeniceyi bile bilmediklerini hep Türkçe konuştukları Türkçe yazdıkları kiliselerine gittikleri Türkçe dua ettiklerini ifade ediyorlar. Tabii bunlardan başka Rum ve Yahudiler de vardı. Yahudi mahallesi bugün hala ayakta. Bilmiyorum oraya gideniniz oldu mu Ulus'ta Hasırcılar yokuşunda artık Yahudi kalmasa da orada Yahudi Mahallesi hala var. Bu eğitim kültür politikalarına ilk kez uygulamalı eğitim verebilecek okullar açılma fikri gelişti 19.yy'da bu sefer Vali Memduh Paşa zamanında, Vali Memduh Paşa eskiden valilik yaptığı yerde bunu denemiş oldukça başarılı sonuçlar almıştır. Ankara'da da bu uygulamalı eğitimle okullar açılmasına karar verdi. İlk önce de bir halıcılık okulu açmayı düşündü tabii bu halıcılık okuluyla beraber aslında Numune-i Terakki kurulma çalışmaları da vardı; bunlar İstanbul'dan emir üzerine yapılıyordu ama doğrusunu söylemek gerekirse o mektepler pek fazla hayata geçmedi istenilen hisselere tahsil edilemedi onlar ancak bu Memduh Paşa'nın yaptırdığı halıcılık mektebi uygulamalı halıcılık mektebiydi Sivas'tan iki tane hoca getirdi üşenmedi onların yemelerini içmelerini barınmalarını sağladı ve kısa süre içerisinde halıcılık mektebi birçok öğretmen vermeye başladı bu öğretmenlerin içinden sekiz tanesi de bayan öğretmendi. Fakat buda çok manidar geliyor bana bilmiyorum siz ne düşünüyorsunuz 19.yy'dan bahsediyoruz Ankara'dan bahsediyoruz. Halıcılık öğrenmek isteyen daha da önemlisi halıcılığı öğrenip öğretmek isteyen sekiz tane bayanımız var Ankara'da aslında bu ilk duyanlara bir parça şaşırtıcı gelebilir ama Ankara tarihini biraz dikkatli analitik gözle tenkit

edenler göreceklerdir ki Ankaralı bayanlar zannedildiği kadar pasif bir durumda değiller oldukça cevvaller. Bunu nereden anlıyoruz biraz evvel bahsettiğim o kız rüştiyesinden oradaki öğretmenlerden anlıyoruz. Öğretmenlerin de çoğu Ankaralı bayan hatta öyle ki bu bayanlar özel günlerde örneğin padişahın cülus dönemlerinde veya padişahın doğum törenlerinde veya bir bayramda veya bir yerin açılışında bir okulun küşadında konuşulması gerektiği zaman vali konuştuktan sonra bir bakıyorsunuz Ankara'da bir bayan muallime çıkmış nutuk çekiyor çok güzel bir fikrini beyan ediyor hem de bir bayan aydın olarak fikrini beyan ediyor.

ENTELEKTÜEL YAŞAM: Genellikle Osmanlı toplumunda yazar-çizer takımının İstanbul, İzmir biraz kozmopolit yerlerde kümeleştiği fikri yaygındır aslında bu fikri doğrulayacak etmenler de vardır özel gazetelere baktığımız zaman birçoğu İstanbul'da çıkmaktadır, İzmir'de çıkmaktadır.

Daha fazla kozmopolit yapıda olan kıyı kentlerinde entelektüel faaliyetler yürütmektedir Anadolu'nun ortasında bir bozkır kentidir. Burada aydın entelektüel analitik düşünebilen düşündüğünü yargılayabilen soruşturabilen insanlar var mıydı acaba 19.yy'da, vardı seçtiklerimize göre üstelik hatırı sayılır insanlar vardı. Bunu anlamak için söz konusu zaman diliminde İstanbul gazetelerine bakmak yeterli o dönemde yayınlanmış İstanbul gazetelerini çok değil bir ayını taradığınız zaman Ankara'dan gelmiş bir dolu mektup görüyorsunuz. Bu mektuplara baktığınız zaman Ankara'nın bir ilçesindeki öğretmen çok güzel bir şiir yazıyor ya da edebiyat tenkiti yapıyor, keza bir örnek daha vereyim Abidin Paşa'nın oğlu gerçi o Valinin oğlu Rasih İstanbul mahfinlerinde liberalizm kelimesi kullanılmazken çok fazla bilinmezken liberalizm üzerine Ankara'da makale yazmış bir Ankara gazetesine dercettirmiş bir adamdır genç bir insandır okuyan Fransa'dan şuradan buradan kitaplar getirten bir Ankaralıdır. Keza şunu düşünebilir miyiz, yani söz konusu Rasih Bey'in Ankara'da tek olduğunu düşünebilir miyiz mutlaka onu besleyen kültürel, entelektüel damarlar vardır bu damarlar Ankara'da belki bir parça elit de olsa belli bir kültürel kesim besleniyordu fikir üretiyordu ve ülke sorunlarını düşünüyordu. Hatta yine bir seyyahın anılarında "At Sırtında Anadolu" kitabında vardır bilmiyorum okuyunuz var mı iletişim yayınlarından çıkmıştır. (*At Sırtında Anadolu, On Horseback Trough Asia Minor; Fred Burnaby. 424s. ISBN: 9789754706420. İletişim yayınları.*) Orada Anadolu'yu gezen seyyaha Ankara'da bir genç şunu söyler ;

"bizim seçilmişler tıpkı seçenler gibi yeterli birikime sahip değiller, bizim okumuş yazmış düşünebilen düşündüğünü analitik olarak sorgulayabilen her fikri kabul etmeyen ama her fikri de değerlendirebilen seçmenlere ve onları seçecek seçilmişlere ihtiyacımız var, bu bağlamda bize tren mutlaka lazım."

Kim demiştir bunu Ankara'da bir genç söylemiştir bozkırın ortasında. Bütün bunları şunun için söylüyorum konuştuğum konularda bilmiyorum belki dikkatinizi çekmiştir, verdiğim örneklerle Ankara'nın bu platoda İç Anadolu platosunda ayırt edici bir özelliği vardır. Bu özellik tarihsel bir birikimin sonucudur ve bu birikim özetleyerek anlattığım gibi 18.yy.lara gelmiştir, 19.yy.lara gelmiştir, 20.yy.lara gelmiştir.

SİYASET: Entelektüellerden bahsettik aydını vardı, üreticisi vardı, bilinçli memuru vardı, yazan çizen takımı vardı, Ankara'nın zengin olduğu dönemler vardı fakat kuraklık geçirdi dedik bunların hepsinden bir parça bahsettik ama bütün bunların üzerinde bir de Ankara'da siyasal güç dengesi vardı ayanlık döneminden kalma yerel eşraf daima Ankara'da gücünü gösterme ihtiyacı hissetmiştir. Ayanlık döneminde zaten bu bilinen bir gerçektir. Ayanlar arasında da mücadele vardı Ankara ayanlar için çok önemliydi fakat onun sonrasında ayanlık müessesesi ortadan kalktıktan sonra Ankara'da eşraf arasında bir güç mücadelesi vardır bu güç mücadelesinin de en belirgin bir şekilde ortaya çıktığı yer takdir edersiniz belediye seçimleridir. Osmanlı döneminde biliyorsunuz Tanzimat'tan sonra 1869–70'lerden sonra taşrada belediyeler kurulmaya başlandıktan sonra ve belediyelerde komisyonlar oluşmaya

başlandıktan sonra bu belediye başkanlığı ve belediye komisyon üyeliğinin taşradaki eşraf için çok önemli olduğu anlaşıldı. Peki, bunlar nasıl seçiliyorlardı Osmanlı dönemindeki seçim kanunlarına göre yılda belli bir miktar vergi ödemiş insanlar ancak seçilebiliyorlardı. Yani paranız varsa seçilebiliyordunuz paranız yoksa seçilemiyordunuz. Dolayısıyla para da yeterli değil paranız var adaysınız fakat seçimi kaybedebilirsiniz seçimi kaybetmek sizin açınızdan sizin eşraflığınız açısından Ankara'daki gücünüz açısından son derece olumsuz bir sonuç meydana çıkaracak o zaman ne yapmalısınız seçimi kazanmalısınız. Peki nasıl? Ankara'da 1890'larda yapılmış bir belediye seçimi var, kaynaklarımızdan maalesef ismine ulaşamadık.

Ulaştığımız muhtemelen hepimizin ismini duyduğu bugün bile Ankaralı olduğu iddia edilen bazı aileler çıkacaktı ortaya bu iki tane eşraf Ankara seçiminde yolsuzluk yapıyor. O dönemde biliyorsunuz tıpkı bu dönemde okullarda olduğu gibi seçmen kütükleri seçmen listeleri okullara muhtarlık önlerine asıldığı gibi o dönemde de camii avlularına kilise avlularına asılıyor ve orada insanlar isimlerini görüp oy kullanıyorlar. O dönemde her iki büyük aile de bu seçmen listeleri üzerinde oynamışlardır. Oyun açığa çıkmıştır, daha sonra Ankara karışmıştır birbirine girmiştir, vali bu konudan baya bunalmıştır fakat sonuçta çözümü şöyle bulmuştur bu önde giden iki büyük eşraf ailesinin belediye başkan adaylarını kendi yanına çağırıştır. İkisini de belediye başkanı yapmayacağını en fazla oy alan üçüncü kişiyi belediye başkanı yapacağını söylemiş ve o kişiyi belediye başkanı yapmıştır. Bunu niye anlattım bu Ankara'daki siyasallaşmanın toplumsal yapı üzerinde siyasi güç ve erk ortaya koymanın aslında daha demokrasinin d.sini bile bilmediğimiz dönemde Ankaralılar da bir şekilde olduğunun göstergesidir. 1909'a geldiğimiz zaman II. Meşrutiyet ilan edildiği zaman Ankara'ya şöyle bir bakıyoruz ilk kez bu bilgiyi de sizlerle paylaşıyorum zannetmiyorum ki herhangi kaynaktan olsun bu bilgi: 1909 biliyorsunuz Meşrutiyet ilan edildikten sonra göreceli bir özgürlük havası tüm Osmanlı İmparatorluğu'nu sardı bir dolu gazeteler çıktı, dergiler çıktı, dernekler kuruldu, insanlar fikirlerini çok rahat bir şekilde açıklamaya başladı, tam bu dönemde Ankara'dan gelen bir haber İstanbul'da sadaret makamını yani Başbakanlığı sarsıyor haber şu: *"Ankara'da bir Milletvekilleri kulübü kuruldu."* Milletvekilliği sözcüğe özellikle dikkatinizi çekiyorum; daha İstanbul'da Milletvekili diye bir kavram yokken mebus kavramı varken Ankaralılar kalkmışlar Ankara'da Milletvekilleri Kulübü kurmuşlar. Bu kulübün içeriğine bakıldığı zaman Osmanlının o merkezi yönetim anlayışını parçalayıcı merkezizetçi bir tavır olduğu anlaşıldığı için Ankaralıların kurduğu Milletvekilleri Kulübü derhal kapatılıyor kulübü kuran üyeler de gözaltına alınıyor. Fakat bu tabii Ankaralıların içindeki siyaset ateşini politika yapma sevdasını politikaya aktif olarak katılma sevdasını yok etmiyor, yok etmesi de mümkün değil. Tüm bu konuşmalardan sonra Ankara'nın zannediyorum 19.yy.a ait biraz flu da olsa bir panorama çizmeyi başardım.

Cumhuriyet dönemine gelmeden evvel Milli Mücadele sürecinde Atatürk'ün Kongre sürecinde Sivas'ta onun öncesinde Havza'da; Erzurum'da kongreleri yaptıktan sonra Ankara'ya gelmesi ve Ankara'da TBMM görev yapacağı yer seçmesi hiçbirimize şaşırtıcı gelmemedir. Ankara bu anlamda politik ve siyasal duruşuyla hem bağımsız olabilme özelliğiyle bu özellik belki de Fetret dönemindeki Ahi Cumhuriyetine dayanıyor biliyorsunuz Ahi Cumhuriyetinin başkenti de Ankara'ydı daha o zamanlara dayanan Ankaralıların genlerine işlemiş bir davranış biçimiydi ve bana sorarsanız Mustafa Kemal Atatürk bunu çok iyi bildiği için Ankara'yı TBMM'nin görev yapacağı ülkeyi idare edeceği yer olarak seçti ve daha sonra da hepimizin bildiği gibi Ankara'yı başkent yaptı. Bu bence hiç şaşırtıcı bir tavır değildir. Atatürk doğruyu görmüş doğruyu seçmiştir. Tabii burada mesela Ankaralıların da davranışı Atatürk'ü bu konuda cesaretlendirmiştir diye düşünüyorum. Örneğin Rıfat Börekçi; Rıfat Börekçi bir din adamıdır. Din alimidir hatta. Gramofonun Ankara'ya geldiği günlerde küçük bir anekdot gramofonu çoğu insan bilmiyor diyorlar ki bir eve gramofon gelmiş onu dinleyelim insan sesi çıkıyormuş, düşünlerde çalınıyormuş. Ankaralı eşraftan birisinin düşününe Börekçi hocamızda davetli olarak gidiyor yanında bir sofı hoca daha var gidiyorlar fakat bakıyorlar içeriden gençler (19.yy) içeride edepi dahilinde içki içiyorlar, eğleniyorlar sofı hoca buna itiraz ediyor ben diyor burada duramam yan odada içki içiliyor. Rıfat Börekçi hocamız diyor ki

içiliyorsa içiliyor bundan niye rahatsız oluyorsun orada gençler eğleniyorlar diyor kokusu bana geliyor diyor. İçeriden gül kokusu gelseydi ne fark edecekti ki?

Ben duramayacağım gideceğim diyor, buyur git diyor. Giden hocanın bugün adını kimse bilmiyor. Fakat Rifat Börekçi'nin bir Ankaralı olarak 19.yy 20.yy Ankaralısı olarak bir Ankaralı din âlimi olarak daha o zamanlardan laikliği Ankara'nın bilincine yerleştirmiş bir insan olarak bugün biz kendisini rahmetle anıyoruz. Atatürk de ona hatırlayacaksınız Milli Mücadele sürecinde ve Cumhuriyetimiz kurulduktan sonra çok ciddi görevler vermişti diyanet işleri reisliğine kadar hocamız yükselmişti.

Ankara bitecek gibi değil belki bir gün size Ankara üzümünü anlatırım, bağlarını anlatırım, otuz beş çeşit üzümünün olduğunu anlatırım, Ankara'da kırk çeşit armut yetiştiğini anlatırım.